

DEMETER ZSUZSA

„Erdélyi vagyok, mint a hű kutyák”

Beszélgetés Király László költővel

– *Kedves Laci bácsi, többé-kevésbé rendszeresen felkeresed a Helikon szerkesztőségét – mindig a régi, kék, ütött-kopott csuprodba kéred a kávé, mint aki hazajön, ahol megszokott dolgok várják. Hiányzik a szerkesztőségi élet?*

– A *Helikon*ból s úgy általában a mostani világból a *Helikon* hiányzik, a régi helikoni szellem. Amikor az *Utunk*ből *Helikon* lett, egy ideig még élt az *Utunk* szellemisége, amikor mindenkinek megvolt a maga szerzői köre, akik állandó vendégeink voltak, s ahol viszonylag szabadszárjában lehet beszélni, ahol nem volt rideg a hangulat. Pedig ugyanannyi beszámoló érkezett a szolgálatos szervekhez az *Utunk*ról is, mint más-honnan – de mintha ez a társaságot kevésbé érdekelte volna. Irodalmi lapot nem is lehetett másként szerkeszteni. Időnként az volt az érzésem, szabad világban élünk. Az 1990 januárjában indult *Helikon*hoz is kötődöm, hiszen a nevét is közösen találtuk ki Szilágyi Pistáékkal, a születésénél is bábáskodtam. A mostani szerkesztőséghez inkább azok kötnek, akiket még ismerek. Sem az *Utunk*nál, sem a *Helikon*nál nem voltak erős fúrások, nem ellenségeskedtünk egymással, nem voltak összetűzések. Igaz, mindenki más-más területen dolgozott, nem is lehetett vére menő vitát folytatni, s az sem volt kérdéses, mit képvisel a lap.

– *Vannak még a régi szerkesztőségből olyanok, akikkel találkozol?*

– Régi kollégák nem szaladgálnak már a városban. Akikkel igen jóban voltam, azok sajnos vagy nincsenek már velünk, vagy egy határral arrébb léptek. Csiki Laci, Kenéz Ferenc, Köntös Szabó Zoltán, Molnos Lajos, K. Jakab Antal, Vásárhelyi Géza, Lászlóffy Aladár. Ez a kör ugyanazt a hangulatot képviselte, ha nem is ugyanazt az ügyet, bár nem szeretem ezt a szót. Nemrégiben egy felolvasáson, amikor kezdeni kellett volna, vártam az öregeket. Kiket? – kérdezték –, mi vagyunk az öregek, nincs kire várni.

– *Legendás az Utunk műhelyjellege. A Helikon fiatal szerkesztőinek az úgynevezett beavatása azzal is járt, hogy elmesélték a régi, számunkra már csak történelemként ismert történeteket, anekdotákat. Nem gondoltál arra, hogy megírd az utunkos éveket?*

– Gondolkodtam rajta, de arra a következtetésre jutottam, hogy ha tisztességesen akarnám megírni, időnként át kellene lépniem a fal másik oldalára. Hogy ismerjem azoknak a nézőpontját is, akiről írok, hogy megértsem: hogy kerültek oda. Ez igen bonyolult munka, s nem lehet bizonyos dolgokat szépíteni: vére menő helyzetek is voltak. Dokumentumértéke akkor lenne, ha a már hozzáférhető vonatkozó anyagokat is átnézném. De hát a saját dossziém igen tetemes anyag, hát még a többié...

– *Kikérted Bukarestben a Szekuritáté-dossziéd?*

– Annyit meséltem az ifjúkori dolgokról a gyerekeimnek, arra gondoltam, esetleg azt gondolják, dicsekszem vagy legendákat gyártok nekik. Így beleegyeztem, hogy Zoltán fiam kikérje a dossziémat, amikor erre lehetőség nyílt. Mindent megkaptam, ahol előfordul a nevem. Van, ahol valamilyen felsorolás végén szerepelek, de nem rólam szól, hanem pl. a magyar katedráról, az egyetemről. Körülbelül 400 oldalnyi anyagot küldtek el...

– *S ami rólad szól?*

– Meg kell mondanom, nem olyan érdekes, mint gondoltam. Talán te vagy az első, akinek elmondom, az iratcsomó végén 1978 júniusából van egy jelentés, amellyel lezárták a dossziémat, 1965-től pazarolták rám a figyelmüket.

– *Gondolom, te tudtad, hogy megfigyelnek...*

– Persze, a megnyilvánulásaik, beszélgetéseik, a „meghívásaik” mindig jelezték, hogy figyelnek rám. De csak most, 70 éves korom után tudtam meg, hogy tizenkét évet arra szántak, hogy beszervezzenek, hogy közreműködjek. Most immár pecsétetes írásom is van arról, hogy be akartak szervezni. „Igazolják”, hogy nem sikerült.

– *Ez nem volt számodra akkor egyértelmű?*

– Nem, ez nem volt ennyire nyilvánvaló. Persze, megkerestek, kértek, írjam le a véleményem egy adott rendezvényről, nem írtam le soha semmit másokról. A legutolsó próbálkozásuk 1977-ben volt, Ady születésének 100. évfordulóján. A *Magyar Nemzet* karácsonyi számában megjelent Illyés Gyula tollából egy megemlékezés, amelyben Ady kapcsán először vetette fel a nemzetiségi kérdést olyan hangon, hogy az arra szakosodott felügyelők felkapták a fejüket. Akkor megkeresett egy kedves őrnagy, s fölkért, írjak rövid ismertetőt erről a cikkről. Hiába mondtam, még nem olvastam a szöveget, felajánlották, hogy adnak egy példányt. Amikor találkoztunk egy hét múlva, hogy átadja a lapot, akkor már tudtam, nem fogom átvenni, tanút is vittem, a feleségemet, Katona Évát. Mindig értésükre adtam, nem félek tőlük. Az őrnagy azonban nem hozta az újságot, találtak közben másvalakit, aki megírja a recenziót. Ez volt az utolsó találkozásunk. Néhány hónap múlva megírta a jelentést, hogy hiába próbált beszervegni, nem voltam hajlandó jelenteni semmiről és senkiről. De hát akkoriban ilyen volt az egész világ, a szerkesztőségbe is be-bejöttek olyanok, akik kedvesen állodgáltak, hallgatóztak. S mint később kiderült, néhányuk, köztük jó barátom is, bevallotta, jelentett rólunk, a dossziémban fel is ismertem a kézírásukat.

– *Számodra terhelő nyilatkozatokkal is találkoztl?*

– Nem, senki nem írt terhelő nyilatkozatot rólam. Igaz, nem is lett volna mit írni, annyira balga azért nem voltam. Ha rendszerkritikus dolgokról beszélgettünk szerkesztőkkel, barátokkal, biztosak voltunk benne, nem jut vissza az illetékes szervek fülébe, erre is megvoltak a technikák.

– *Ez ennyire egyértelmű volt? Hiszen Szilágyi Domokosról sem gondoltuk volna...*

– Időnként megdöbbentő dolgok derülnek ki, s persze érzékenyen érintenek. Néha revidéálnom kell a viszonyom. De hogy kit mivel zsaroltak, ki hogyan került bele egy ilyen gépezetbe, nehéz megítélni...

– *Megráltozik a viszonyod ezekhez a személyekhez, vagy az a fontos, hogy utána-járj a történeteiknek?*

– Nem, nem változik meg. Egy részük már nem is él, ugyanakkor tudom, velem mint „gyerekekkel”, mint egyetemistával hogyan bántak. Mi egy padlásszobában laktunk Farkas Árpáddal két évig – az ajtó mindig mindenki számára nyitva állt. Amikor házkutatást tartottak, nem volt félnivalónk. A hajnali házkutatás során ott találták a legendás Lazicsot, Lázár Lászlót, az *Ifjúmunkás* szerkesztőjét is, s rettenetesen idegesek lettek, mert nem számítottak arra, hogy tanúja is lesz a látogatásuknak. Lazics közölte a verseinket a lapban, ami az Ifjúmunkás Szövetségnek volt a folyóirata. S ha ott megjelentünk, utána már máshol is publikálhattunk, tehát jó belépőjegy volt. Persze ezt akkor mi még nem tudtuk, s nem is nagyon érdekelt. A hajnali házkutatáskor Lazics volt a tanúnk. De számtalan ilyen történet van. Velem szelíden bántak, nem fenyegettek, egy kis ordibálás volt talán az első nap, hogy lássák, megjedek-e. Közöltem velük, ha ordítoznak, többet egy szót sem szólok. Soha többet a hangjukat sem emelték fel. Ezzel azt értem el, hogy attól kezdve magyarul folyt a kivizsgálás: a jegyzőkönyvet nem

én írtam, nem is tudtam jól románul, Székelyföldön a román emberek is magyarul beszéltek akkoriban. Én, miután felolvasták, csak aláírtam a román nyelvű vallomásaim. Szilágyi Domokos esetében is távol áll tőlem a megbélyegzés, de persze nem értek egyet azzal, ami kiderült róla. Olyan helyről jöttem, olyan emberekről vettem példát, ahol ilyesmi nehezen fordulhatott elő. Nagypámat a Duna-csatornához vitték, mert nem volt hajlandó beállni a kollektív gazdaságba. Néhai községi bíróként fontos lett volna, ha elsőként lép be, de ő csak 1962-ben lépett be, amikor már mindegy volt. El tudom képzelni, milyen fondorlatos módon húzták be az ördögi körbe Sziszt is. Persze az is igaz, kényszeríteni csak azt lehet, aki maga is beleegyezik a kényszerítésbe. Nem egy bordában szöttek minket; kit mivel lehet megijeszteni, – ez sok mindentől függ. És ez csak egy adott pontig jellem kérdése. Azon felül hagyomány, nevelés és hát idegrendszert és állóképesség kérdése is. Szisz élete erre ment rá, költészete, attól kezdve, hogy berántották, jeremiád, siralom. De ha megnézzük a családi levelezését, derűs, kedves, humortól szétrepedő embert látunk benne – és a halálba vitték. Távol álljon tőlem, hogy őt ítéljem el, s ne a rendszert.

– *Nem Szisz az egyetlen, akiről kiderült...*

– Persze, Lászlóffy Aladáról szintén ilyesmit terjesztettek. Őt az 1956-os forradalom épp Budapesten érte, akkor „kapták el”. Nem tudom, mit írt alá, de pecsétes papírral tudom igazolni a dossziémból, hogy Aladár nem volt besúgó. A jelentésben, ami Aladár öccséről, Csabáról készült, az szerepel, hogy „annak a Tamás fedőnevű ügynökünknek az öccse, akinek egyetlen jelentését sem tudtuk használni semmire”.

– *Van olyan nézőpont is, miszerint nincsenek ártatlan besúgók...*

– Azt a szemüveget, ami visszanevelésből ítéli meg a rendszert, le kell tenni. Ha mi akkor előre néztünk, élő embert nem találtunk, aki azt gondolta volna, hogy még életében megéri ennek a rendszernek a bukását. Inkább az volt a kérdés, milyen módon tudjuk – természetünkéből, művészeti ágból, hagyományainkból fakadóan – azt a világot „tágítani”. És ehhez jó apropó volt például az egyetem, a világirodalom, hiszen magyarul olvashattuk a nagyobb nemzetek „világirodalmát”. Ellentétben román kollegáimmal, hiszen nekik jóval szegényesebb a fordításirodalmuk.

– *Ha már egyetemi évek: az Utunkhoz nem rögtön az egyetem után kerültél...*

– Nem, előbb Felsőbányára kerültem tanárnak, utána katonáskodtam. 1967-ben jelent meg az első kötetem, a *Vadásztánc*, az Ifjúsági Kiadónál, a Forrás-sorozatban, amelyért akkora honoráriumot kaptam, hogy nyolc hónapig éledegéltem belőle Kolozsváron. Sőt, az *Utunk* nem is közölte a verseinket, csak a *Korunk* – belső utasítás volt, hogy tőlünk (Farkas Árpádtól, Magyarai Lajostól, Molnos Lajostól stb.) nem kellene közölni. Kolozsváron egy ideig „mezeiztem” a *Korunk*-nál, remélve, hogy majd felvesznek. Most, a dossziémből derült ki számomra, micsoda viták folytak a háttérben. Balogh Edgár, az akkori főszerkesztő-helyettes hívott a laphoz mesterséget tanulni, jártam az egyetemen a sajtószemináriumára is. A jelentésből kiderül, Balogh Edgár azt szerette volna, ha nyugdíjazása után én követném a *Korunk*-nál mint főszerkesztő-helyettes.

– *Aztán következett az Előre...*

– 1968 áprilisában, még a meggyesítés előtt, Hajdu Győző Marosvásárhelyre hívott: Hajdu mindig tudta, mit kell csinálni, így '68-ban *Fiatal írók a békéért* címmel összehívott bennünket Vásárhelyen: írjuk alá, akarjuk a békét, szeretjük a szülőföldet. Persze, hogy aláírtuk, ki nem akarna békét, ki ne szeretné a szülőföldjét. Ezt a két szót én akkor és ma is vállalom és leírom. Ezután vett fel Domokos Géza az *Előre* kolozsvári tudósítójának, ahová röviden utánam Szócs Istvánt is felvették. Ő is jelentett rólam, bár nincs benne semmi terhelő, igaz, nem is haragudott rám. Én tanultam valamit a meghurcolt, két világháborút megjárt nagypámtól: hogy a magam által megteremtett egyensúlyt megtartsam, s akkor megmaradok.

– A vállalható szavakról jut eszembe: ötven éve Kolozsváron élsz, de az otthon, a szülőföld számodra mégis Sóvárada, tavasztól őszig ott lehet téged megtalálni. De jellemzően nem hazamentél tanítani, hanem Felsőbányára, majd Kolozsváron vállaltad a bizonytalanságot...

– Azért mentem Felsőbányára, mert tudtam, ha hazamegyek, örökre otthon maradok. Otthon elkényelmesedik az ember. S bár ötven éve élek Kolozsváron, soha nem lettem urbánus lélek. És nem is lettem kolozsvári. Kolozsvári az, aki tudja, hogy a Fellegvárnak melyik zugában mikor teremnek a különféle bogycok, mert ott játszott gyerekkorában. Aki tudja, hogy a Bükkben melyik kő alá kell nyúlni a patakban, hogy aranypénzt találjon. Ettől lesz valami otthonná. Sok versem témája a hazatérés, mert ötéves korom óta soha nem laktam otthon. Sóváradon születtem abban a házban, ahol nagyapám is született. Az apámnak, aki református kántortanító volt, Enyeden végzett, mindig az volt a vágya, hogy Sóváradra kerüljön. Naplót vezetett, mindent

VI. osztályban

tudok az életéről. S miután teljesült a vágya, még köszönni sem tudott mindenkinek a faluban. jött a tanügyi reform, államosították az egyházi iskolákat, apámat elhelyezték Sóváradról. Ötéves voltam akkor, egy lovas szekérral költöztünk húsz kilométerrel odébb, Nyárádgálfalvára, majd két év után Csíkfalvára, ahol hat évet laktunk, igen szerény körülmények között. De folyamatosan tudtuk: megyünk haza Sóváradra. A nyarakat persze otthon töltöttük. Ma is megvan a sóváradai ház udvarán a nagyapám ültette diófa, s igen sokszor a diófa alatt talál a Mezőhavas felől felkelő nap. Hát ezért megyek állandóan haza. És hatvanegy éves koromban megörökölttem nagyapám házát, s fiammal, Zoltánnal felújítottuk. Zoltán úr, aki egyébként a nyarait sem töltötte mindig ott, és soha nem adta jelét, hogy érdekelné a ház, egyszer csak elkezdett érdeklődni, s valósággal „újjáépítette” az örökséget. A hazatérésnek, azt hiszem, ez a lényege – amikor ilyen-olyan csábításoknak voltam kitéve, mindig eszembe jutott: ha engedek ezeknek, hogy fogok bemenni a sóváradai kapun? Mikor a rokonaim, felmenőim megjárták az orosz fogságot, a Duna-csatornát. Láttam gyerekként, amikor nagyapám lovait elvitték, egy szál tehenet hagytak, ne haljanak éhen. Elég korán megtanultam, mit jelent elmenni otthonról, nem otthon lakni. De mégis mindent ott tanultam, ezért ragaszkodom ahhoz a földhöz. S ha eddig megúsztam, azt csak a szülőföldemnek s az őseimnek köszönhetem.

– *A Készülődés Pazsgába című köteted sűrítí számomra leginkább ezt a hazatérést, amelyben a gazda bekeríti a házát, kijelöli a szülőföldjének határait. Ilyen értelemben egyfajta közéleti éle is van a szövegeidnek. Van ma tétje a közéleti költészetnek, amikor már nem kell a sorok között olvasni?*

– Számomra ez nem ilyen egyszerű. Én akármilyen korban és rendszerben írt verset olvasok, azokat szeretem közülük, amelyekben a sorok mögött fellelhető egy történet, egy másik világ. A szekusok is azt mondták, kétértelműek a szövegeim, sok benne az **allúzió**, az utalás. De hát nem az a jó költészet, amelyik tele van **allúzióval**? Nézzék meg Eminescut, Arghezit! Természetesen több rétege van minden költészetnek: a harcidal-költészetet vagy a békedal-költészetet nem tartom sokra, de tudom, a költészetnek ilyen kívülről jött feladatokat időnként el kell látnia, fel kell vállalnia. Én nem értek ehhez, s ezért nem is művelem az aktivista költészetet. Nálunk a családban nem illett olyasmiről beszélni, amihez nem értünk. Legalábbis nyilatkozni, ítélni semmiképp sem. Nem volt dicsőség, ha nem tudtunk valamit. De a fegyelmezetlenséget különben sem tartom érdekes dolognak, nem ez az élet lényege, költészetben sem. Vagy vegyük például az *Utunkban* megjelent világirodalmi sorozatomat, a *Bóják*at, amelyeket valamilyen furcsa ötlet folytán kezdtem el írni, valamilyen formában az is közéleti cselekedet volt. Ha egy költő semmi egyebet nem csinál, csak ír, akkor az **már** közéleti cselekedet. A *Bóják* praktikus megfontolásból született: az akkori fiatal nemzedék tagjai modernebbnél modernebb verseket írtak, az olvasó egy kukkot sem értett belőlük, hiszen nem ismerték a világirodalmat. Az iskolában Majtényi Eriket, Horváth Imrét és Létay Lajost tanítottak. A *Bóják*-sorozattal közelebb hoztam az olvasókat nemcsak a nyugat-európai irodalomhoz, hanem a saját költészetünkhöz is. Mi ez, ha nem közéleti cselekvés? S tágabb értelemben véve önmagában az a tény, hogy magyarul szólalok meg és írok, már közéleti költészet, cselekedet. Amit a *Készülődés Pazsgába* című kötetemről mondasz, a ház, a kert bekerítése elsősorban a koromból kifolyólag következik. Amennyiben azt gondolom, hogy valamiféle álló dolgot érvényesnek mondhatok, akkor azt bekerítem, befödöm a házam tetejét, ne csorogjon be a víz. Egy életmű soha nem teljes. Ami megvan, nem árt, ha – az én lelkemben legalábbis – rendben van. Tudni kell: mi az, amit érdemes bekeríteni.

– *Ha már a Bóják szóba kerültek – ha felkérnénk, folytasd a sorozatot a mai Heli-
konban, vállalnád? Ki kerülne bele?*

– Most már nem volna hozzá indíttatásom. Említettem, a sorozat elindítása afféle népszolgálati céllal történt, a *Bóják*ban megjelenő szerzőkről az *Utunk*-olvasók nagy többségének (és nem voltak kevesen, fénykorában a lap 18 ezer példányszámban kelt el) nem volt tudomása. Véletlenül lett belőle sorozat: egy nyáron, a budapesti könyvhéten az Európa Könyvkiadó vendége voltam, Katona Tamás kísért Miskolcra, Debrecenbe, mindenhová. Amikor megkérdezték, mit kérnék ajándékba, akkor találtam ki, jó lenne egy ilyen sorozatot indítani az *Utunk*ban, így az Európa Kiadónál megjelent versesköteteket kértem, küldjék el az *Utunk*nak. Mintegy 250 kötetet küldtek el, ennek egyötödét kilopták valahol, s utána kézbesítették a többi. De visszatérve a kérdésre: ma már nincs szükség a *Bóják*ra olyan értelemben, mint a kommunizmus idején. Másrészt már nem is olvasok annyit, nem vagyok olyan helyzetben, hogy annyi időm legyen: ne lennének fontosabb megírni valóim. Persze az is elképzelhető, hogy ha hatalmi szóval le nem állítják, a mai napig írnám. Ezért nincs vége, hiányzanak belőle még olyan szerzők, akikről mindenképp szót kellett volna ejteni.

– *Miért szüntették meg?*

– Túlságosan nagy népszerűségnek örvendett, s az illetékesek félték, nehogy „személyi kultusz” alakuljon ki. Ugyanakkor, ha egy sorozatból véletlenül kimarad egy rész, kezdődik a pusmogás, vajon letiltották-e? Egy diktatúrában mindig mindenki mindentől fél.

– *Egy veled készült interjúban azt mondtad Lőrőtei Lászlár Lászlónak, hogy te soha nem féltél, mert a régi mesterek mindig melletted voltak: Petőfivel reggelizel, Arannyal ebédelsz és Adyval vacsorázol. Illetve hát Kós Károlyal...*

– Kós Károlyt személyesen ismertem. Már nagyon öreg volt, a Széchenyi téri lakásába rendszeresen vittem fel neki a különféle lapokat. Várt az ablakban, mindig volt nálam cigaretta, s rá kellett gyújtanom, hogy ő is „dohányozzon”. A legnagyobb hatással rám Ady volt, apámnak is ő volt a kedvence. Petőfit inkább kisgyerekként ismertem meg és olvastam. A nagy piros vászonkötésű Ady-kötet kamaszkorom után állandó olvasmányom volt, nagyon erős hatással volt rám.

– *Azért Arany és Ady között mind költészetben, mind habitusban óriási a különbség...*

– Aranyhoz meg kell érni. Adyban a pofázás, a lázadás, a kivagyiság fogott meg, nyilvánvalóan egy kamasznak ez tetszik. Ady ébresztett rá arra, hogy talán érdemes verset írni továbbra is. S fontos volt a kálvinizmusa, a hangvétele...

– *Ha Király László-versek, akkor késő őszi, télies hangulat, havas tájak. De nemcsak a te szövegeid állandó motívuma a hó, a havazás, hanem mintha az erdélyi irodalomban, ha van ilyen egyáltalán, többet hullna a hó. Gondolok Farkas Árpád vagy Kinde Annamária költészetére...*

– Nézz ide, könnyű volna ezt megmagyarázni: egy behavazott táj nyugalmat sugall, biztonságot. Mint már említettem, mi állandóan idegen házban laktunk, soha nem otthon. Az apám ágya mellett mindig ott állt a kis balta. Kiköltöztetett kulákok házában laktunk, s hiába mondtuk, nem önszántukból költöztünk be, állandó fenyegetettség-érzés vett körül minket. Gyerekként ez úgy csapódott le bennem, hogy mindig legyek óvatos, nehogy megverjenek. Meg hát az állandó készülődés, hogy egyszer úgyszólamint hazamegyünk. A szülőföldre való ragaszkodás valahonnan innen ered. A tél meg onnan jön talán, hogy falusi gyerekként a mezőn, a hegyen nőttünk fel, hóban, fagyban kint voltunk. És azt se felejtsem el, hogy ha hó, akkor ez kapcsolódik az oroszokhoz is. A családjukban minden valamire való férfi három-négy évet töltött orosz fogságban. A reggeli és az esti imánál mindig el kellett mondani, hogy Istenem, hozd haza Kari bátyát Oroszországból. Nagypapám községi bíró volt, három évet töltött Oroszországban. '44-ben mikor az oroszok átvonultak a falun, összesen két napot töltöttek a házukban,

A sóvárad i iskola diákjai körében

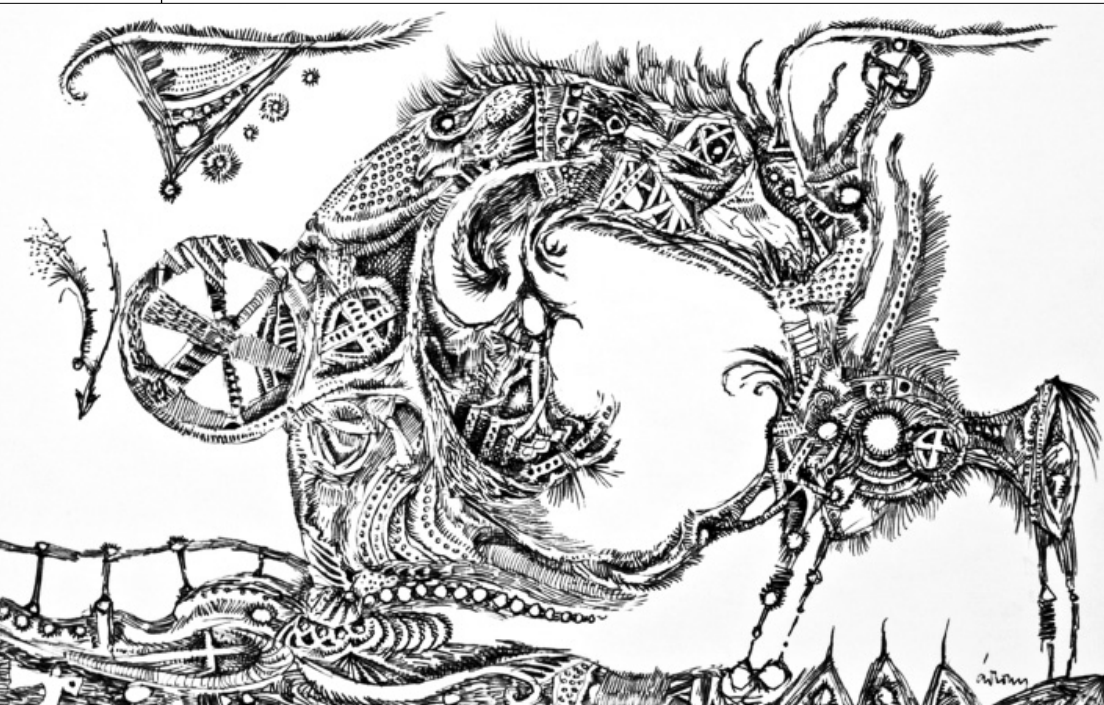
nagyapám jól beszélt oroszul. Volt ideje megtanulni. Előtte mentek el a németek, a dédanyám által nekik süttött almástésztát már nem volt idejük megenni, megették hát az oroszok. És hát persze Kari bátyám hazajött Oroszországból.

– *Az, hogy orosz szakot végeztél, szintén ennek köszönhető?*

– Nem, ez pusztán véletlen, mint sok minden, ami a mai napig történt velem. A középiskolát még Szovátán, a reál középiskolában kénytelen voltam végig, pedig volt humán szakirány Erdőszentgyörgyön, de hát akkor nekünk fogalmunk sem volt, mi ez az egész, nem is gondolkodtunk rajta. Kiváló orosz tanárom volt, ő javasolta, egyetemen válasszam az orosz szakot. Első éven megkérdezték, ki miért jött erre a szakra. Mindenki Leninnel, a Nagy-Szovjetunióval jött. Én mondtam, azért, mert meg akarok tanulni oroszul. De azt hiszem, szerencsém is volt, amikor Kolozsvárra kerültem egyetemre. Hetente kétszer letoltak, mert nem olvastunk elég sok szovjet költőt. Mire befejeztem az egyetemet, már nem volt érdem az orosz költészet olvasgatása. Letoltak, hogy túl sok szovjet költőt olvasok. Jevtusenkóékat. Az orosz irodalomban is megjelent az újhullám...

– *Ezek szerint Pazsga valahol Sővár mellett található?*

– Nem, Pazsga létező hely, a térképen van: Pazseg. A Pazsga – birtokeset az oroszban. Természetesen az olvasó úgy értelmez, ahogy akar. 1992-ben a Finnugor Népek Második Világkongresszusán én is részt vehettem. Oroszországban rendezték, a Komi Köztársaság Sziktivkar nevű fővárosában, novemberben, amikor egész nap sötét van, s az átlaghőmérséklet –38 fok körüli. Amikor megérkeztünk, megkértek, ne hagyjuk el a szálloda területét, de mi persze Szabó Zsolttal, a *Művelődés* volt főszerkesztőjével, Hegedűs Jánossal, aki Bécsből jött, rögvest kimentünk szétnézni. Döbbenetes volt, a városnak egy főutcáján a sarki éjszakában nyitva álltak a boltok, az ablakokban ott

üldögéltek a kiszolgálók, de élő ember nem ment ilyenkor vásárolni. Az utca végén állt a vasútállomás épülete, csodálatos múmárvány épület, arany betűkkel a háborús hősök nevei. Egyszer megjelent két fickó, **románul** szóltak hozzánk, Moszkvától 1400 kilométerre északra. A szovjet őrzőszolgálat emberei voltak, vigyáztak ránk, nehogy valami bajunk legyen, hihetetlen élmény volt. Ekkor vittek el a legszebb komi emberhez, aki ágszobrokat készített – Pazsegbe. Az öregúrnak egyébként épp olyan szerszámai voltak, mint a székely fafaragóknak, s félelmetesen hasonlított nagyapámra.

– A Fény hull arcodra, édesem *novelládban, amelyből film is készült, valami ehhez hasonló módon bukkan fel a múlt, illetve a Kék farkasok című regényedben is az emlékek, a múlt elmesélhetősége fontos mozzanat. Mint írod, „Azok a dolgok visznek a sírba, amelyeket nem mondhatunk el valamilyen formában”. Nem bocsátasz és nem felejtesz, hiszen ez óv attól, hogy ugyanabba a csapdába ess...*

– Mint mondtam, azokat a költeményeket szeretem, amelyek mögött történet sejlik. Amelyek mögött távolságot érzek, ahol hátországa van a versnek. A történeteim mindig visszavezetnek a múltba, hiszen csak azokról a történetekről szeretek írni, amelyek ilyenre formáltak, amelyek a családomhoz kötődnek valamilyen formában, amelyekből kiderül, hogy mitől olyan a világunk, amilyen. Az apám történelemtanár volt, őelőtte nem illett nem történelemben lakni, élni, tudni. És ez nem lenézettség volt a részéről, egyszerűen tudta ezeket a dolgokat. A történelemből lehet igazán tanulságokat levonni, hiszen ami itt és most van, abból nehéz, főként, hogy ennyire felgyorsult minden. És hogy visszakerüljek a beszélgetés elejére: látjuk, hányan vontak le ilyen-olyan tanulságokat, s hogy mibe került nekik és nekünk.

– *Mégis néha prózában mondd el ezeket, még ha novelláid tele is vannak tüzzelve metaforákkal, erős lírai betétekkel...*

– Nem vagyok prózaíró, a szemléletem sem prózai; s nem is szeretek a saját írásaimról beszélni. A történet fontos, van, ami prózába kívánkozik, de nem az igazi nagyprózába. Novelláimból, s a regénynek nevezett *Kék farkasokból* is hiányzik a prózaíró nyugalma. A *Kék farkasokat* a kiadó nevezte regénynek, miután megjelent, akkor szembeültem ezzel én is.

– *A műfajok közti váltás kiegyesül alteregókkal is: te azért sem félsz s azért nem vagy soha egyedül, mert veled van például Al. Nyezvanov figurája? Általa más szövegből láttatod ugyanazokat a történeteket?*

– Bizonyára. Balgaság volna részemről, hogy ha kedvem telik abban, hogy megsokszorozzam magam, hogy kívülről lássak valakit, aki hasonlít hozzám vagy én lehetnék, ne használjam ki. Van, akinek ez működik, van, akinél nem megy, alkati dolog. Mindig érdekelt a távolság, hogy mi van azon túl, amit látok. Al. Nyezvanov megszületése szintén a véletlen műve, 1975-ben találtuk ki Csiki Lászlóval. A hetvenes évek derekára a romániai cenzúra nagyon erős lett. Csiki szerkesztette az Eugen Jebeleanu-fordításkötetemet – Bukarestben néztük át a szerkesztett változatot, éjt nappallá téve dolgoztunk. Egy idő után szükségét éreztük, hogy legyen mellettünk valaki, hátha valami másról is tudnánk beszélni, mint a fordításokról. Ekkor találtam ki Al. Nyezvanovot – beszélő név, hiszen azt jelenti, nevenincs. Amúgy imádom az orosz költészetet, s mindig az volt az érzésem, hogy a húszas évek orosz irodalmából hiányzik egy költő. Ő lett Nyezvanov. Csiki amerikai költőt választott, Al New névvel írt két-három verset. Amikor elkezdtem írni a Nyezvanov-verseket, senkinek sem szóltam, hogy ezek nem műfordítások. Mindkettőnk neve szerepelt a szöveg fölött, a cenzorok meg nem mindenhatók, nem jöttek rá, hogy nincs ilyen nevű költő. Talán még élvezték is, miket ír le a Szovjetunió ellen ez a Nyezvanov. Kettős játék is volt, olyan hangulatot kellett teremtsék a szövegben, mintha valóban orosz költő írta volna, magyarul. A kedvenc orosz tanárnóm egyszer megkeresett a szerkesztőségben, mondva, a férjével végignézték az összes lexikont, de sehol nem szerepel Nyezvanov. A nagy avantgárd robbanás után nem volt ritka az ilyen név az orosz irodalomban, nem rítt ki olyan nagyon az én Nyezvanovom. A legszebben a feleségem, aki minden versemet elolvasta, fogalmazta meg Nyezvanov figuráját: azért szereti ezt a figurát, mert tudja, hogy nem létezik, de ha szembejönne az utcán, megismerné.

– *A magyar irodalomban nem ritkaság az orosz alteregó, Erdélyből Bogdán László jut hirtelen eszembe...*

– Szerettem Bogdánt – ő utánam kezdte, de Vaszilij Bogdanov figurája nem ugyanaz. Bogdán mindent megírt, a figura élettörténetét, a levelezését. De Baka István is kísérletezett orosz alteregóval. Nyezvanovom sok mindent el tudott mondani, amit én nem tehettem, a neves cenzorok meg röstellték megkérdezni, mi ez; féltek, kitudódik a butaságuk. A két- és ötértelműségek szerepeltetése azért volt jó dolog, mert ott ült a cenzor a pártbizottságnál, s láttam rajta, nincs tisztában, mit is olvas. Visszautasítani nem akart, mert nem tudott volna magyarázatot adni, miért nem közli a verset, s félt, nehogy nevetségessé váljék. Persze ehhez kellett az is, hogy szakmailag a szemében valamiféle tekintély legyek: mint szerkesztő, mint utunkos, aki írja a népszerű *Bójákat*. A cenzor soha nem volt szakember, talán Rácz Győző volt a legműveltebb közülük, s ő volt a legnagyobb kínban, amikor ki kellett volna vennie a verset.

– *Mind a két fiad költő lett – szoktatok erről beszélgetni, megmutatjátok egymásnak a verseket?*

– Nem szoktuk egymás szövegeit megbeszélni, nem is nagyon mutogatjuk egymásnak a verseket ha kell, ha nem. Nem vagyunk irodalmi társaság. Szót ejtünk róla, ha kell, mint akármí egyébről. Soha nem mondtam nekik, hogy írjanak verset, s azt sem kértem, hogy mutassák meg, nem is szóltam bele, mit, hogyan írjanak. Engem sem **tanítottak**. A nagyapám készítettett egy gyerekkaszát, három mozdulattal megmutatta, hogy kell kaszálni, s berakott maga mögé, kövessem. A fiaimat sem kellett buzdítanom, a mi házunk az átkosban is átjáróház volt, pedig nem volt szabad külföldi vendégeket fogadni, könyveket behozni. Kenéz Feri meg is írta, hogyan tartottuk a frontot. Nem voltam hajlandó elfogadni a tiltást, ugyanígy könyveket is hozattam. Nem lehet mindent elfogadni, mert ha mindent eltűrsz, mindenbe beleegyezel, akkor megszűnsz létezni.

– *A rendszerváltás után szórványosan jelent csak meg köteted magyarországi kiadóknál, nem lettél magyarországi szerző. Nem is vágytál erre?*

– Soha. Amikor kérték, odaadtam a kéziratot, Magyarországon jelent meg a *Skorpió* című könyvem 1993-ban, de már '89 előtt érdeklődtek, lenne-e számukra kéziratom. Így odaadtam. Vagy amit pályázatra írtam, s jelezték, mint az Orpheusz, hogy kiadnák. De hogy önmagam idézzem, „erdélyi vagyok, mint a hú kutyák”. Amíg itt kiadják, nem megyek Magyarországra. Nem vágyom se dicsőségre, se világhírségre, csak arra, hogy tisztességesen és hazugság nélkül elmondjam, amit el akarok mondani, ha érdeklő pillanatnyilag az embereket az, amit mondok, ha nem, hiszen egyszer úgyis fogja érdekelni. Egy dolog vezérelt mindig: utalásokban maradjon meg legalább, milyen hangulatban élünk. Hogy miért féltünk, úgy, hogy közben meg is írtuk félelmeinket. A diktatúra, amely nem elégszik meg azzal, hogy a fizikai létedet kordában tartsa, hanem a gondolkodásodra is rá akar telepedni – ostoba, hiszen mindig az ellenkezőjét váltja ki annak, amit el akar érní. S közben úgy tűnik, sikerült megvalósítani a dolgokat.

Szüleivel és testvéröccsével Sóváradon

– *Kedvenc századod a 16. és a 19. A kettő között azért elég nagy különbség van...*

– Ezek szintén gyerekkoromból származnak – a magyar művelődéstörténet harmadik kötetét, a metszeteket sokat nézegettem, a török–magyar világ, az *Egri csillagok* mozgatta a fantáziámat. A 19. századot az utolsó tisztességes századnak tartom, amikor még volt esély arra, hogy az győzzön a csatában, aki arra méltó. A lovagias kor, a tisztességes harc lehetősége akkor veszett el, amikor az első világháborúban először elindultak az angol tankok. Gazemberség volt védtelen emberek közé tankkal bemenni, ez a lovagiasság vége. S ilyenek voltak az ismétlő fegyverek is, amelyekkel találmányra gyilkolsz. A mai háborúnak semmi köze az emberhez. De amikor a kardot nem dísznek használtad, még volt módod védekezni. A harci technika elgépiesedésével, azaz az első világháborúval ér véget a 19. század, s az úgymond békeszerződésekkel világos lett, a háborúnak sem az erőhöz, sem a tisztességhez, sem a becsülethez nem volt köze. S nem utolsósorban ez volt az utolsó század, amikor leélhetted esetleg úgy az életed, hogy a végén tiszta lélekkel álltál a „tükör” elé.